

PUO YA BOPHATLALATSI BA DITABA - MOLAO WA TAOLO YA LEKGETHO

12 Pudukwana 2019

1. Ke hlokometse hore kopo ya SARS e yang lekgotleng e mabapi le samane e ntshitsweng ke Mosireletsi wa Setjhaba e nqobellang hore ke fane ka lesedi la molefalekgetho e bakile hore ho be le bolepi bophatlalatsing le dipuisanong tsa bophatlalatsi ka bobatsi. Dingangisano tse ahang ke motheo wa demokrasi e ntle mme boleng ba dingangisano bo ntlafatswa ke ho ba teng ha dintlha.

2. Kopo ya SARS lekgotleng ha e mabapi le molefalekgetho ya itseng feela empa SARS e qetelletse e leba lekgotleng ka sepheo sa ho hlakisa motheo wa molao o mabapi le motheo wa bohlokwa wa demokrasi o thehilweng hodima dikamano tsa tshepo pakeng tsa SARS le balefalekgetho bohle. Ena ke tokelo ya molefalekgetho ya ho ba le sephiri, mme sena se ama tokelo ya ho fihlella lesedi lohle la sephiri - la motho ka boyena le la ditjhelete - le tshwerweng ke ba taolong. Moafrikaborwa e mong le e mong ka hona o na le thahasello e tobileng tabeng ena eo re batlang tlhakisetsa ya yona, mme ha ho motho ya lokelang ho iphapanya le sena.

3. O ka ipotsa hore hantlentle ke hobaneng ha mokgatlo ofe kapa ofe, kapa motho ka bonnotshi ba hae a ka se ananele hore ho fumanwe tlhakisetsa e jwalo tabeng eo e leng hore e na le thahasello e kgolo ya setjhaba le e ka bang le tshusumetso e kgolo.

4. Motheo wa Molao wa Motheo o mabapi le phihlelo ya setjhaba leseding le tshwerweng ke mmuso o tlameha ho lekalekanngwa le metheo e meng ya Molao wa Motheo, e kang ya sephiri, mmoho le dintlha tse ding tse ka bakang kotsi ditabatabelong tsa setjhaba kapa tsa praevete. Tabatabelo ya molefalekgetho ya ho ba le sephiri, e mabapi le tokelo ya sephiri hodima lesedi la motho ka boyena leo e leng hore le tshwerwe ke ba taolo ya lekgetho, ka kakaretso e nkuwa e le yona e ka sehlohlolong mme ka hona e dumellana le melao e mabapi le sephiri e sireletsang tsa praevete. Ka lebaka la seo karolo ya 35 ya Molao wa ho Phahamiswa ha Phihlelo ya Lesedi, wa 2000, o fana ka tshireletso e tlamang bakeng sa dikopo tsa direkoto tse itseng tsa SARS mekgeng ya boraro.

5. Tshenolo ya lesedi la lekgetho e na le ditlamorao hodima tshebetso e bohareng ya taolo efe kapa efe ya tsa lekgetho - e leng ho phethahatswa ha melao le melawana ya lekgetho. Pokello ya makgetho ke ya bohlokwa haholo bakeng sa mmuso ofe kapa ofe mme boikarabelo ba mantlha ba bolaodi ba lekgetho ke ho bokella bokaalo bo loketseng ba mmuso ka tsela e ditjeo tse tlase bakeng sa setjhaba. Boikitlaetso ba balefalekgetho ba ho ikobela molao bo itshetlehile haholo hodima tshepo eo baahi le borakgwebo ba nang le yona hodima bolaodi ba tsa lekgetho le tshepong ya hore lesedi la bona ka kakaretso le ke ke la tsebahatswa. Ditebello tsa balefalekgetho tse mabapi le hore bolaodi ba lekgetho bo tsamaisa melao ya lekgetho ka tsela e tsepameng le e seng leeme le hore balefalekgetho ba iphumanang ba le boemong bo jwalo ba tshwarwa ka tsela e lekanang le e tsepameng tlasa molao, di lokela ho tiisetwa. Tekong ya ho tsepamisa ditabatabelo tsa setjhaba, tse ka nnang tsa hlodisana, ba ralang molao ba ne ba ikemiseditse hore sephiri sa molefalekgetho e be sona sa bohlokwahlokwa ntle feela le ha molao o bolela ho hong.

6. Khomeshenara ya SARS mmoho le diofisiri tsohle tsa lekgetho ba na le boitlamo ba molao ba ho sireletsa sephiri sa lesedi la balefalekgetho, ntle feela le ha ho na le boemo bo itseng ba molao. Boemo bona bo itseng ba molao ha bo akaretse Mosireletsi wa Setjhaba.

7. Dipehelo tsa sephiri

7.1 Ho ya ka dintlha tsa Molao wa Taolo ya Lekgetho, wa 2011, (TAA) “lesedi la molefalekgetho” le ipapisitse le dipehelo tse leng ka hara Kgaolo ya 6 (dikarolo tsa 67 ho isa ho 74) ya TAA.

7.2 Molao wa kakaretso ke hore diofisiri tsohle tsa SARS di tlameha ho ikobela sephiri sa “lesedi la molefalekgetho”. Kgaolo ya 69(1) ya TAA e bolela hore:

Motho eo ha jwale e leng ofisiri ya SARS o tlameha ho ikobela sephiri sa molefalekgetho mme a ka se tsebahatse lesedi la molefalekgetho ho motho eo e seng ofisiri ya SARS.

7.3 Le ha ho le jwalo, ho na le dipehelo tse itseng tse dumellang hore “lesedi la molefalekgetho” le tsebahatswe ho motho eo e seng ofisiri ya SARS. Boemo bona bo ka behwa tlasa mekgahlelo ena e mehlano:

- Ofisiri ya SARS e ka tsebahatsa lesedi la molefalekgetho ka sepheo sa ho phethahatsa Molao wa Lekgetho.
- Ho bapa le taelo ya lekgotla.
- Ebang molefalekgetho a fane ka tumello e ngotsweng.
- Ebang ho na le Molao o mong oo ka ho hlaka o okametseng dipehelo tsa sephiri tsa TAA – ho latela dintlha tsa karolo ya 69(2)(b) ya TAA.
- Ho batho ba itseng le ditheo tse itseng tse hlwailweng ka hara TAA – ho latela dintlha tsa karolo ya 70 ya TAA

7.4 Molao e latelang e kentse dipehelo tseo ka ho hlaka di okamelang dipehelo tsa lekgetho tsa sephiri:

- Karolo ya 9 ya Molao wa Dithethefatsi le ho tsamaiswa ha Dithethefatsi, wa 1992
- Karolo ya 37 ya Molao wa Setsi sa Mautlwela a tsa Ditjhelete, wa 2001; le
- Karolo ya 71 ya Molao wa Thibelo ya Ditlolo tsa Molao tse Hlophisitsweng, wa 1998.

Molao wa Mosireletsi wa Setjhaba, wa 1994, ha o na dipehelo tse okamelang dipehelo tsa sephiri tsa TAA.

7.5 Karolo ya 70 e kentse ditheo tse itseng tseo SARS e ka di nehang lesedi empa karolwana ya 70(5) e bolela hore tshenolo e jwalo e ka etswa feela ebang ho hlokeha, e dumellana le boemo mme e le e loketseng ho bapa le tshebetso kapa mosebetsi wa molao. Tshenolo e nngwe ya lesedi la molefalekgetho ka ditheo tseo SARS e di senoletseng tlasa pehelo ena di laolwa ke molao o thata.

Mosireletsi wa Setjhaba ha se motho ya lenaneng la karolo ya 70 ya TAA.

7.6 Empa le ha eba ke taba ya mekga e dumelletsweng ka molao, SARS e lokela ho shebisisa taba eo le hore sepheo sa lesedi le koptjwang ke sefe, le hore le tla sebediswa jwang le hore le tla sireletswa jwang.

7.7 Mookotaba wa kgutsufatso ena ya TAA ke hore TAA ha e dumelle SARS ho fana ka "lesedi la molefalekgetho" ho Mosireletsi wa Setjhaba.

7.8 Ho se ikamahanye le diphelelo tsa sephiri tsa TAA ke tlolo ya molao ho latela karolo ya 236 ya TAA.

7.9 Feela jwalo, motho eo ntle le mabaka a utlwalang a hanang kapa a hlolehang ho ikobela kopo ya lesedi ya Mosireletsi wa Setjhaba o molato wa tlolo ya molao tlasa karolo ya 11(3) ya Molao wa Mosireletsi wa Setjhaba, wa 1994.

8. Boitekong ba ho qoba mehato ya molao, ka 2018/19 diofisiri tsa SARS mmoho le ofisi ya Mosireletsi wa Setjhaba ba ile ba buisana le ba molao ka kopanelo. Keletso e ileng ya fuwa SARS le Mosireletsi wa Setjhaba, ho ya ka nna, e ne e hlakisa le ho tiisa hore SARS e ke ke ya qobellwa ho fana ka lesedi la molefalekgetho ho Mosireletsi wa Setjhaba. Pejana monongwaha ke ile ka hlakisa tshehetso ya ka ho ofisi ya Mosireletsi wa Setjhaba. Ditabeng tse ding tse ngata, nna le basebetsi ba ka re ile ra sebetsa ka boitelo ho hlwaya lesedi le neng le koptjwa ke ofisi ya hae mme ke tla tswela pele ho etsa jwalo. Ke bile ka hlakisa takatso ya ka ya hore re dule re buisana mme re leke ho buisana ka ditaba tseo ka mohlomong di ka bakang qabang ka tsela e nang le ponaletso, e tshepahalang le e tobileng.

9. Samane ena eo ke e ntsheditsweng e mmakaditse ka ha ke ne ke kgolwa hore moya o motle o tla nne o tswela pele molemong wa puso e ntle mmoho le phethahatso ya Molao wa Motheo pakeng tsa ditheo tsa mmuso tsa ho sebetsa mmoho, ho tshehetsana le ho hlompha mesebetsi ya rona le mesebetsi ya rona ya molao ka ho fapana.

10. Ho isa taba ena ho tsa molao ka nnete e ne e se boikgethelo ba ka ba mantlha. Ke ne ke lakaditse hore SARS le Mosireletsi wa Setjhaba ba rarolle taba ena ntle le ho ikela makgotleng. Le ha ho le jwalo, ho na le taba ya motheo e leng ya sephiri se mabapi le lesedi la lekgetho eo ke tlamehileng ho e emela molemong wa balefalekgetho kaofela ha bona. Metheo ena ha e felle feela ho balefalekgetho ba boletsweng ditokomaneng tsa lekgotla. Metheo ena e ama molefalekgetho e mong le e mong mmoho le tshebetso e ntle ya SARS. Ebang mokgahlelong ofe kapa ofe balefalekgetho ba dumela ho fana ka lesedi la bona, teng moo SARS e tla hlompha tumello eo. Ka ho tshwana, ebang taelo ya lekgotla e laela SARS ho fana ka lesedi la molefalekgetho, re tla feela re etse jwalo mme re ikobele taelo eo ka potlako.

11. Ke bona tlhakisetso tabeng ena e le yona ya bohlokwahadi demokrasing ya Afrika Borwa mme ebile e le karolo ya se ahang boitlamo ba ka ba ho boela ke aha botjha tshepo ya setjhaba ho SARS. Kopo ya SARS lekgotleng e entswe ho latela moya ona.

12. Re kgotsofaditswe ke sephetho sa qeto ena ya lekgotla kajeno eo haholoholo e tiisang hore mekga ka bobedi e tla buisana le lekgotla ka taba ena ha ka lehlakoreng le leng mokga ka mong o ntse o hlokometse ditokelo tsa mokga ka mong tsa molao.